

УДК 378.047:37.091.12:36-051

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІОЛОГІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Є.А. Клопота

доктор психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності,
Заслужений працівник освіти України,
Запорізький національний університет
e-mail: klopota-ea@ukr.net

Н.О. Воронська

заступник директора з науково-методичної роботи,
Центр творчості дітей та юнацтва Жовтневого району

ИССЛЕДОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Е.А. Клопота

доктор психологических наук, доцент кафедры педагогики и психологии образовательной деятельности,
Заслуженный работник образования Украины,
Запорожский национальный университет

Н.А. Воронская

заместитель директора по научно-методической работе,
Центр творчества детей и юношества Жовтневого района

STUDY OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIOLOGISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Y.A. Klopota

Doctor of Psychology, Associate professor, Chair of pedagogy and psychology of educational activities,
Honored worker of Education of Ukraine,
Zaporizhzhia National University

N.O. Voronska

the Deputy Director on scientific and methodical work,
Children and Youth Creativity Center, Zhovtnevyi district

У статті докладно описано експериментальне дослідження формування професійної компетентності майбутніх соціологів. Було здійснено психолого-педагогічний експеримент, проведено аналіз специфіки професійної діяльності соціолога, виокремленні найбільш важливі особистісні якості, надано опис результатів психодіагностичних методик. Надається короткий опис формуючого етапу експерименту. В аналізі результатів контрольного етапу дослідження здійснено обробку та інтерпретацію отриманих даних, вказані рекомендації по впровадженню запропонованої навчальної програми в освітній процес у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: професійна компетентність; майбутні соціологи; експериментальне дослідження.

В статье подробно описано экспериментальное исследование формирования профессиональной компетентности будущих социологов. Был осуществлен психолого-педагогический эксперимент, проведен анализ специфики профессиональной деятельности социолога, выделены наиболее важные личностные качества, дано описание результатов психодиагностических методик. Предоставляется краткое описание

формирующего этапа эксперимента. В анализе результатов контрольного этапа исследования, осуществлена обработка и интерпретация полученных данных, указаны рекомендации по внедрению предложенной учебной программы в образовательный процесс в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: профессиональная компетентность; будущие социологи; экспериментальное исследование.

The paper describes the experimental study of formation of professional competence of future sociologists. The psycho-pedagogical experiment, analysis of specifics of professional activity of a sociologist, highlighting the most important personal qualities, the description of the results of psychodiagnostic methods are carried out. Provided is a brief overview of the formative stage of the experiment. In the analysis of the results of the control phase of the study, processing and interpretation of the data is carried out, provided are the recommendations for the implementation of the proposed curriculum in the educational process in higher educational institutions.

Keywords: professional competence; future sociologists; experimental study.

Постановка проблеми. Оновлення сутності навчання є визначальним пріоритетом у контексті євроінтеграції нашої країни. Як відмічають вчені-педагоги, існує протиріччя між зростаючою потребою нашої держави у висококваліфікованих фахівцях і недостатнім рівнем сформованості їх професійних якостей.

За результатами соціальної експертизи значущість в сучасному суспільстві високої професійної компетентності, що визначає конкурентоспроможність працівника в Україні, становить 47,8 %, Тоді як у розвинутих країнах важливість компетентності фахівців набагато вища - 85,8 % [5, с.153 – 154].

Це вимагає зміщення акцентів у системі підготовки кадрів. Сучасні випускники ВНЗ повинні не тільки володіти інформацією, але й володіти широким спектром професійних, соціальних, психологічних, організаційних компетенцій і бути мотивованими творчо їх використовувати в практичній діяльності.

Актуальність проблеми зростання рівня компетентності, саме соціологів, обумовлена націленості соціології як науки на виконання ряду важливих функцій: збирання, концентрація соціологічної інформації, вироблення практичних рекомендацій по вирішенню конкретних, локальних проблем, соціальне прогнозування, формування соціальних ідеалів, розробка програм суспільного розвитку, забезпечення передачі новому поколінню соціального досвіду.

Для формування необхідних якостей та навичок майбутніх соціологів виникає потреба у розробці та впровадженні в навчальний процес психолого-педагогічних технологій з ширшим залученням активних методів навчання, які найбільш сприяють набуттю необхідних професійних компетенцій, враховуючі специфіку діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти професійної підготовки та складники професійної освіти розкриваються у дослідженнях Г.О. Балла, А.М. Алексюка, Ю.В. Піча, О.В. Безпалька, В. М. Галузинського, Н.Г. Ничкало, Л.В. Копець, В.Я. Яблонко, Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов, Н.М. Хома та ін. Обґрунтування сучасних вимог до професійної підготовки студентів здійснили В.І. Бондар, В.І. Лозова, О.М. Пехота, С.О. Сисоєва, І.П. Марчук, М.Ю. Олешков та ін.

Однак, дослідниками недостатньо вивчена специфіка набуття професійної компетентності саме в соціологічній освіті. Виникає об'єктивна потреба у посиленні уваги до досліджень проблем педагогіки та психології у процесі навчання соціологів [1, с.189]. Належну увагу необхідно приділити психолого-педагогічним умовам становлення особистості майбутніх фахівців, набуттю ними необхідних навичок та якостей та з цією метою здійснити комплекс спеціальних досліджень у галузі сучасних проблем професійного навчання.

Мета статті здійснити експериментальне дослідження формування професійної компетентності майбутніх соціологів в умовах вищих навчальних закладів.

На виконання поставленої мети нами виділені наступні завдання: розробити та організувати експериментальне дослідження професійної компетентності майбутніх соціологів; здійснити обробку та інтерпретацію результатів експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Згідно з тим, що об'єктом нашого дослідження, є саме професійна компетентність майбутніх соціологів, доцільно визначити: хто такі соціологи, яка специфіка їх діяльності та які професійні та особистісні якості їм потрібні.

«Соціолог – представник певної соціальної – професійної групи, праця якого в своїй основі є теоретико-пізнавальною і водночас пов'язується з практичною, перетворюючою та управлінською діяльністю. Зміст та характер роботи соціолога описуються через функції, які він виконує і які умовно можна поділити на теоретичні – пізнавальні і управлінсько-перетворючі [4, с.354].

Діяльність соціолога можна умовно поділити на теоретичну та практичну.

Соціологи-теоретики займаються науковою діяльністю, вивчають суспільне життя, ґрунтуючись на різних методах дослідження. Результати їх праці – це теоретичне обґрунтування різних суспільних явищ. Теоретики публікують наукові статті, підручники, беруть участь у наукових конференціях, приймають участь у практичних дослідженнях для теоретичного опису, займаються педагогічною діяльністю.

Соціологи-практики або прикладні зазвичай займаються практичними дослідженнями життя суспільства. Вони проводять опитування населення з різних питань, досліджують думку електорату на передвиборних кампаніях, складають рейтинги для ЗМІ, прораховують ефективність проведення рекламних кампаній, займаються статичними підрахунками, маркетинговими дослідженнями в торгівельних фірмах і таке інше [2, с.67].

Соціолог повинен бути управлінцем та аналітиком, сприймати інформацію максимально коректно, не спотворюючи її суб'єктивними інтерпретаціями. Останнє, особливо, стосується інтерв'юєрів.

Отже, щоб отримати компетентного фахівця, по закінченню навчання у ВНЗ потрібно окрім великого обсягу теоретичного знання розвивати такі важливі якості як: аналітичний склад розуму, комунікабельність, контроль емоцій, стресостійкість, ораторське мистецтво, ретельність, високі моральні якості, терпіння, відповідальність.

Але з огляду на неможливість за короткий час експерименту розвинути всі необхідні якості (це є задачами виховання, самовиховання та відбувається протягом багатьох років, а інколи і усього життя) в ході теоретичного аналізу, нами виділено три найголовніші якості необхідні для ефективної праці соціологів: комунікативна та соціальна компетентність, високий рівень стресостійкості, адекватна самооцінка.

Для виміру необхідних якостей відібрані наступні психодіагностичні методики:

- 1) копінг-поведінка у стресових ситуаціях С. Норман, Д.Ф. Ендпер, Д.А. Джеймс, М.И. Паркер, адаптований варіант Т.А. Крюкової;
- 2) вербальна діагностика самооцінки особистості;
- 3) діагностика комунікативної соціальної компетентності (КСК).

На констатувальному етапі дослідження прийняли участь дві студентські групи по 18 чоловік. Усього 36 студентів соціологічного факультету (22 дівчини та 14 юнаків) у віці 18-19 років, які навчаються на 2 курсі. Одна група виділена нами як контрольна, друга як експериментальна. Експериментальне дослідження здійснено на базі Запорізького національного університету.

Другий курс обрано тому що молодь у цьому віці ще має достатньо гнучку психіку, не до кінця сформовану емоційно-вольову сферу, високі пізнавальні властивості; але вже пройшли адаптаційний етап на першому курсі до нових норм та правил навчання у ВНЗ.

Методика «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» включає перелік певних реакцій на стресові ситуації та націлена на визначення домінуючих копінг-стресових поведінкових реакцій [3, с.442].

Студентам надавались 48 тверджень. Напроти кожного потрібно було відзначити, як часто ви поводити себе так само? При обробці результатів застосовувались три шкали з переліками питань до кожного типу поведінки.

У результаті отримані дані: у 33,3% опитаних виявилось середнє значення домінуючої стратегії копінг-поведінки орієнтованої на вирішення задач, у 72,2% високе значення. Копінг орієнтований на емоції у 22,2% мав низьке значення, у 83,3% опитаних – середнє. Стратегія поведінки «ухилення» у 11,1% мала низький показник, 83,3% – середній, у 5,5% – високий. В цілому в експериментальній групі виявилися нижчі показники копінг-поведінки орієнтованої на вирішення задач, ніж у контрольній.

Важливо зазначити, що діагностика виміряє домінуючі стратегії поведінки у будь-яких стресових ситуаціях, різної інтенсивності. У формалізованому тесті неможливо передбачити всі можливі стресові ситуації. Одні й ті самі ситуації мають різний рівень впливу на психоемоційний стан кожного окремого індивіда. В діяльності інтерв'юера, соціолога-аналітика присутні ситуації які виходять за межі досвіду студентів. Це обумовлює доцільність у формуючій частині експерименту використовувати тренінги стресостійкості та рольові ігри.

Діагностика вербальної самооцінки особистості призначена визначити суб'єктивну оцінку себе, реальне положення тих, чи інших якостей може бути іншим.

Анкета складається з 32 тверджень. Студентам необхідно було вибрати варіанти відповідей «дуже часто», «часто», «рідко», «ніколи» в залежності від того, наскільки властиві їм ті або інші думки.

Середній рівень самооцінки присутній у двох групах (14% опитаних), занижена самооцінка у 27,9%, низька у 52,7%, дуже низький (критичний) рівень самооцінки виявився у 5,5% опитаних. Очевидно, що у більшості опитаних самооцінка низька, що заважає їх повній реалізації у житті. Найбільш ефективним засобом підняття рівня самооцінки, вважаємо, введення у навчальну програму комплексу спеціальних тренінгів націлених на підняття самооцінки.

Діагностика комунікативної соціальної компетентності призначена для здобуття повнішої інформації про особистість, складання імовірнісного прогнозу успішності її професійної діяльності. Опитувальник включає 100 тверджень, розташованих в циклічному порядку, з метою забезпечити зручність підрахунку за допомогою трафарету. Для кожного питання передбачено три альтернативні відповіді [3, с.136].

Тест включає шкалу нахилу до асоціальної поведінки «П». За даною шкалою у 16,6% опитаних виявився нахил до асоціальної поведінки, що свідчить о наявності в них значущих для них проблем у будь-якій сфері життя (особисті стосунки, навчання, самореалізація у житті).

За результатами діагностування, потребують збільшення показників такі якості як: відкритість, незалежність суджень, емоційна стійкість. Показник відкритості, вважаємо доцільним, розвивати за допомогою психологічних тренінгів; вміння висловлювати свої думки, незалежність суджень можливо розвинути за допомогою дискусій з використанням відеоматеріалів; емоційну стійкість – рольовими іграми.

Нами було розроблено програму додаткових занять у вигляді лекцій, практичних занять, психологічних тренінгів, метою якої є формування професійної компетентності майбутніх соціологів, підвищення якостей необхідних для ефективної взаємодії у професійній діяльності.

Додаткова навчальна програма розрахована на 6 тижнів, 3 заняття на тиждень. Загальна кількість годин – 22 години, з 4 години лекційних занять, 6 годин практичних та 12 годин тренінгових занять.

Всі 36 студентів відвідували лекції та практичні заняття відповідно до навчальних планів підготовки майбутніх соціологів, а експериментальна група брала участь у розробленій нами програмі відвідувавши додаткові заняття.

Експериментальна група складалась з 18 студентів соціологічного факультету Запорізького національного університету в віці 18 – 19 років, з них 12 дівчат і 6 юнаків.

По завершенню проходження додаткової навчальної програми, на контрольному етапі експерименту учасникам експериментальної та контрольної групи знов було запропоновано пройти психодіагностичні методики.

У результаті повторного проведення психодіагностики «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» отримані наступні дані.

У контрольної групи показники майже не змінились: у 33,3% опитаних виявилось середнє значення домінуючої стратегії копінг-поведінки орієнтованої на вирішення задач, у 72,2% високе значення. Копінг орієнтований на емоції у 22,2% мав низьке значення, у 83,3% опитаних – середнє. Така стратегія поведінки як ухилення у 11,1% мала низький показник, 88,8% – середній, у 5,5% – високий.

В експериментальній групі, після проходження навчальної програми, нами зафіксована позитивна динаміка. Копінг-поведінка орієнтована на вирішення задач має високе значення у 83,3% опитаних, у 22,2% середнє. Отже цей показник, відносно значення у контрольної групи, виріс на 11,1%. Копінг орієнтований на емоції має низьке значення у 33,3% опитаних студентів, у 72,2% – середнє.

Стратегія поведінки – ухилення у 33,3% має низький показник, 66,6% – середній, у 5,5% опитаних – високий. Показник змінився в середньому на 22,2%.

В результаті повторного проведення діагностики вербальної самооцінки особистості виявилось, що в контрольній групі показники несуттєво піднялись. Середній рівень самооцінки став присутнім у 22,2 % опитаних (вище на 5,5%). Занижений рівень так і залишився у 33,3% студентів контрольної групи. Низький рівень – визначився у 44,4% опитаних, що на 5,5% нижче ніж у результаті першого опитування.

У групи з якою проводились додаткові заняття показники змінились більш суттєво. У 5,6% опитаних виявилась висока самооцінка. На констатуючому етапі експерименту такий рівень самооцінки не був присутнім у жодного опитаного нами студента. Середній показник став присутнім у 33,3 % опитаних, відносно стану до експерименту піднявся на 22,2%. Трохи занижений рівень тепер виявився у 38,9% (піднявся на 12%). Показник низької самооцінки, з найбільш великим процентом (55,5% опитаних) впав на 33,3%, та після формуючого етапу експерименту становить 22,2%. Дуже низький рівень самооцінки не виявився у жодного студента.

Це дає змогу зробити висновок про ефективність вибраних нами методів націлених на підняття самооцінки, а саме: введення у навчальну програму комплексу спеціальних тренінгів.

У результаті повторної діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) у контрольній групі дані майже не змінились.

Фактор «К» (чутливість – раціональність) збільшився на 5,6%. Максимальна значення фактору «В» (логічне мислення) на 5,5% збільшилось. В цілому переважаюча вираженість

факторів піднялась на 2,2%. Шкала нахилу до асоціальної поведінки «П» зменшилась на 2,2% та становить 14,4%.

В експериментальній групі наявне суттєве підняття показників по деяким факторам. Максимальне вираження фактору «А» (відкритість – замкнутість) збільшилось на 11%, а переважаюче вираження на 16,7%, що в сумі становить 27,7%. Максимальна вираженість фактору «М» (незалежність – залежність) збільшилась на 22,2%. Показники фактору «С» (емоційна стійкість) збільшились на 38,9%. На 5,5% збільшився фактор «Д» (життєрадісність – серйозність). Фактори «К» (чутливість – раціональність), «Н» (самоконтроль – імпульсивність), «В» (логічне мислення) суттєво не змінилися.

За шкалою «П» у 5% опитаних виявився нахил до асоціальної поведінки, що свідчить о зменшенні фактору на 12%. Тобто тренінгові заняття вплинули на реакцію учасників на проблемні ситуації (особисті стосунки, навчання, самореалізація у житті). У студентів піднявся рівень стресостійкості та покращилось застосування стратегії контролю власних емоцій.

Важливо зазначити, що в результаті проведеної тренінгової роботи, у більшості учасників групи збалансувався рівень концентрації на собі, підвищився рівень самопрезентації, покращились навички публічних виступів. Після тренінгу частина учасників відмітила, що відстоювання своєї точки зору та розуміння співрозмовника вже не викликають таких труднощів як раніше. Що свідчить про підняття рівня комунікативної та соціальної компетентності.

В ході бесіди, через декілька тижнів після останнього тренінг-заняття, виявилось, що у стресових ситуаціях учасники почали використовувати запропоновані шляхи подолання стресу та контролю емоцій та відмічали позитивний результат.

У результаті тренінгових вправ на знаходження своїх сильних сторін у недоліках, перегляду відеоматеріалів націлених на усвідомлення себе індивідуальністю та необхідність прийняття себе, нам вдалось суттєво підняти рівень самооцінки. Рольові та ситуативні ігри згуртували учбовий колектив та вплинули на знаходження свого місця в ньому кожного члена групи, що мало позитивний вплив на самооцінку студента.

Висновки. Здійснивши обробку та інтерпретацію результатів експериментального дослідження нами зафіксована позитивна динаміка в експериментальній групі. Це свідчить про ефективність розробленої психолого-педагогічної програми, яка включала лекції, практичні заняття, рольові ігри, інтерактивні вправи, психологічний тренінг.

Застосування програми вважаємо доцільним в рамках вже існуючих дисциплін таких як «Соціальна психологія», «Тренінг спілкування» з подальшим введенням додаткового навчального курсу «Тренінг професійної компетентності». В задачі курсу повинні входити такі аспекти: більш глибоке ознайомлення студентів з перспективами трудової діяльності з обраної спеціальності; моделювання ситуацій можливих в подальшій трудовій діяльності (ділові, рольові ігри) з проробкою та аналізом виходу з проблемних ситуацій; розвиток та посилення необхідних якостей майбутнього фахівця. Головна мета курсу – у поєднанні теоретичного матеріалу з практичними навичками.

Подібні психолого-педагогічні програми рекомендуємо впровадити в навчальний процес за всіма напрямками підготовки. Програму курсу розробляти з урахуванням особливостей трудової діяльності кожної спеціальності.

Список використаних джерел:

1. Марчук І.П. Важливі якості соціологів / І.П. Марчук // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – Вип. 52. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – С.185-191.
2. Олешков М.Ю. Педагогическая технология: проблема классификации и реализации / М.Ю. Олешков // Профессионально-педагогические технологии в теории и практике обучения: сборник научных трудов. – Екатеринбург: РГППУ, 2005. – С. 5-19.

3. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / [Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.]. – М.: Изд-во Института Психотерапии. 2005. – 490 с.
4. Соціологія: терміни, поняття, персоналії / [укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М. Хома та ін.] – К.: «Каравела», Львів; «Новий Світ – 2000», 2002. – 480 с.
5. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: [монографія] / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Л.В. та ін. – Донецьк: Кредо, 2006. – 208 с.

References

1. Marchuk I.P. Vazhlivi yakosti sociologiv / I.P. Marchuk // Pedagogika i psihologiya formuvannya tvorchoї osobistosti: problemi i poshuki: zb. nauk. prac'. – Vip. 52. – Zaporizhzhya: KPU, 2008. – S.185-191.
2. Oleshkov M.YU. Pedagogicheskaya tekhnologiya: problema klassifikacii i realizacii / M.YU. Oleshkov // Professional'no-pedagogicheskie tekhnologii v teorii i praktike obucheniya: sbornik nauchnyh trudov. – Ekaterinburg: RGPPU, 2005. – S. 5-19.
3. Social'no-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyh grupp / [Fetiskin N.P., Kozlov V.V., Manuylov G.M.]. – М.: Izd-vo Instituta Psihoterapii.